

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A „HARMADIK UKRAJNA”

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

7.

Azok a világtörténelmi események, melyek 1938 őszén Csehszlovákia bomlására vezetnek, Kárpátalja területén is új közjogi helyzetet teremtettek. Az ez év október 9-én megalakult első ruszinföldi autonóm kormány, a cseh és szlovák állammal föderatív államszövetséget képez, ami tehát a politikai és gazdasági autonómia kivívását jelentené — papíron.

Az első ruszin kormány²³³ rövid életű volt. A zsákutcába szorított prágai centralizmus München után még egyszer megkísérli a széthulló köztársaság országrészeinek

²³³ Az első ruszin kabinet feje és kultuszminisztere Bródy, belügyminisztere Bacsinszky, közegészségügyi minisztere Volosin, közlekedésügyi minisztere Révaj, igazságügyminisztere Plesak, prágai miniszterkiküldötte dr. Párkányi. A Volosin kormány tagjai Volosin miniszterelnök, Révaj belügyminiszter és a Prágából kinevezett Prchala cseh tábornok, akit Volosiné nem ismertek el.

összefogását és amikor ezzel a törekvésével nyílt ellenkezésre talál a kárpátalji kormány részéről, Bródy miniszterelnök letartóztatásával és az ukrán irányzat hatalomra emelésével véli az önmagában már elbukott csehszlovák államegység célját szolgáltni.

Révaj miniszter, Volosin legtevékenyebb munkatársa, november 22-én Prágából rádióbeszédet mond, amelyben bejelenti a „kárpátukrán” alkotmánynak a prágai parlament által történt elfogadását és annak ezen a napon, a szenátus által való ratifikálását. Révaj bejelenti: *„Országunkból állam lett. Törvényeinket saját Diétánkon fogjuk hozni. Az új föderatív köztársaságban csak az elnök, a külügyminiszter, a honvédelmi miniszter személye közös. Minden más ügyben saját Diétánk fog határozni. Igazságot saját bíróságainkon fogunk szolgáltatni”*.

Volosin, az előző kormány közegészségügyi, az új kormány miniszterelnöke, az elenyésző kisebbséget alkotó kárpátalji ukrán irányzat nevében veszi át a hatalmat s így mindaz, ami 1938 november végétől, 1939 március 15-ig ezen a területen lejátszódik, nemcsak fejvesztett anarchia, ukrán önkényuralom és az elbukó kárpátalji cseh rezsim halálos párviadala, hanem egyben előkészület is a színpalak mögött Kelet Európát rázó nagyukrán államiség megvalósítására.

Az ukrán államgondolat évszázados multra tekint vissza, s bár Volosin maga ismételtén cáfolta a Kárpátokon túli és inneni ukrán mozgalmak közös eredőjét, a kárpátalji kísérlet szervesen hozzátartozik a Kelet Európát forradalmasító ukrán mozgalmakhoz, melyek a századfordulótól napjainkig, az európai történelem legvéresebb fe-

jezetét írják. Ez a körülmény teszi szükségessé, hogy a kárpátalji ukrán „Száznap” előjátékát, a keleteurópai ukrán mozgalmak történetét vázlatosan ismertessük.

Az „első Ukrajna” a XVI. század derekán, 1560-ban a Lengyelországhoz való csatolással veszítette el állami függetlenségét.²³⁴ Az ukránok ismételten fellázdak és már 1654-ben a perejaszlavi szerződésben a Dnyeper balpartján élők egyesültek Oroszországgal, melynek 1793-ban Lengyelország felosztásával, a jobbparti ukrán terület is birtokába jutott, míg Galicia és Bukovina osztrák fennhatóság alá került. Az említett szerződésben az ukrán terület élén a nép által választott hetman²³⁵ áll, aki önhatalmúlag intézi az ukrán területek közigazgatását és katonai vezetését, sőt külpolitikai tárgyalásokra is jogosult. Nagy Péter, majd Katalin veszedelmesnek tartották ezt a területi jogot és annak megsemmisítésére törekedtek. Katalin 1764-ben megszünteti a hetmanságot, 1775-ben az ukrán nemzeti hadsereget és 1782-ben az addig szabad ukrán parasztot is jobbágyságba veti. A szörnyű elnyomatás alatt, az ukránok sorozatos felkeléseket szerveztek, sikertelenül.

Az európai diplomácia a XIX. század utolsó harmadáig nem vett tudomást az ukránokról. Bismarck udvari publicistája, Hartmann, 1887-ben már Oroszország feldarabolásáról és a felállítandó ukrán állam lehetőségeiről cikkez, de az elgondolás, melynek reálpolitikájáról 1888 februárjában Bismarck is nyilatkozik,²³⁶ az angol-német világgazdasági versengés következtében, lekerül az európai

²³⁴ A lengyel királyság ekkor szállja meg a mai Szovjet-Ukrajna nagy részét.

²³⁵ Magyar viszonylatban bán, helytartó vagy vezér.

²³⁶ L. Bismarck beszéde a Reichstagban 1888 február 2-án.

politika napirendjéről. Nicoli ezredes pedig csak 1903 körül veszi fel Münchenen keresztül az ukrán szervezetekkel való kapcsolatokat.²³⁷

Az ukrán nemzeti öntudat az 1905. és 1907. évi levert népi forradalmakban alakult ki, melyeknek egyetlen eredménye, a szabad sajtó és szellemi élet kivívása lett. Az orosz parlamenti választásokon eleinte sikeresen szerepelnek az ukrán képviselők, de 1908-ban, az új választási rendelettel kizárják őket a népképviselőből. A világháború idején újra olyan elnyomatásban él az ukránság, mint Katalin idejében. Lapjaikat betiltják, kultúregyesületeiket feloszlatják az oroszok. 1914 tavaszán, még a legnagyobb ukrán költő, Szevcsenkó, jubileumi emlékünnepeit sem engedélyezték.

1917-ig egyetlen átfogó szervezetük sincs. A pétervári forradalom hatása alatt, 1917 áprilisában megalakul az ukrán központi tanács, mely elsőnek követeli Oroszországgal való föderatív keretben az autonóm Ukrajnát. A központi tanács tagjainak kedveztek a válságos idők. A felbomló cári hadsereg ukrán egységei Kiev felé tódulnak, ahová a Kerenszki által betiltott katona-kongresszusra minden ukrán katona hivatalos volt. Ennek a kongresszusnak hatalmában bízva, 1917 június 23-án, a központi ukrán tanács kiadja első manifesztumát, az *Univerzális*, melyben az önkormányzat által biztosított jogokat részletezi. Az orosz kormány visszautasította az ukrán követeléseket, de

²³⁷ Ekkor már a következő ukrán pártok működnek: ukrán szocialista munkáspárt, ukrán szociáldemokrata földművespárt, demokrata radikálispart és szabadelvűpart, ezek, az utóbbi kivételével, az ukrán forradalmi pártból alakultak. A jelenleg működő ukrán szervezetek a világháború után keletkeztek.

Kerenszkiék már olyan tehetetlenek, hogy a központi tanács megkérdezésük nélkül kinevezi az első ukrán miniszteriumot, illetve a legfelsőbb titkárság tagjait, akiknek sorában két nagynevű ukrán közéleti férfiú, Vinnicsenkó belügyminiszter és Petljura hetman, külügyminiszter foglalnak helyet. Ez a minisztertanács erősen szociálista jellegű volt, tagjai, kettőjük kivételével, a szociáldemokrata és forradalmi szocialistapárt megbízottjaiból alakult.

Az orosz kormány, hogy megakadályozza Ukrajna végleges elszakadását, Kerenszki vezetésével 3 minisztert küld Kiebbe, ahol 1917 július közepén ideiglenes megállapodás létesül az orosz és ukrán kormányok között, melynek határozatait érvénytelenítik a pétervári véres események.

A proletárdiktatúra első heteiben nem meri háborgatni a jól megszervezett ukrán függetlenségi mozgalmat, de amikor a központi tanács kimondja Ukrajna állami függetlenségét, illetve az ukrán népköztársaság megalakulását, az ukrán bolsevikiek Charkowban Szovjet-támogatással ellenkormányt és ukrán Tanácsköztársaságot alakítanak. Ezzel Ukrajna két részre szakadt. A központi hatalmak a kievi Népköztársaságot ismerik el, a charkowiak a franciákkal tárgyalnak, akik 1918 januárjában Angliával egy időben szintén a kievi kormányt fogadják el hivatalos szervül.²³⁸

A bolsevikiek a pétervári és moszkvai helyzet megsziárdulásával minden erejüket arra összpontosítják, hogy a néhány hónapig valóban független, „II. Ukrainát” meg-

²³⁸ A minisztertanács ekkor a következőkből áll: Holubovics miniszterelnök, Zsukovszky hadügyminiszter és Krisztyuk belügyminiszter.

döntsék. A végveszélyben lévő ukrán Népköztársaság, melynek az 1919 február 9-én megkötött bresztlitovszki béke csak papíron biztosította jogait, Németországhoz fordul segítségért. A német csapatok visszaszerzik az egész területet, de az általuk bevezetett közigazgatás, mely a régi földbirtokososztály megerősítését célozta, ütközött az ukrán központi tanács álláspontjával. Ekkor Eichhorn generális, a megszálló csapatok parancsnoka, nyilván sógora, Szkoropadzki Pál, volt cári tábornok sugalmazására, szétkergeti a leMBERGI Radát, a minisztereket letartóztatja és Szkoropadzkit Ukrajna hetmanjává teszi. Balogh-Beéry²³⁹ szerint ez lenne a harmadik ukrán állam, a „III. Ukrajna”. Az események, mint látni fogjuk, ennek ellenkezőjét bizonyítják. A kievi tanács bukása Ukrajna rövid függetlenségének végét is jelenti, Ukrajna nemzetközi érdekek ütközéspontja lesz s ebben a minőségben szerepel mindmáig.

Szkoropadzki előbb koalíciós kormányt akart, de munkatársai cári orosz kabinetet szerveztek, melynek alap gondolata a földbirtokosok kártalanítása volt. A parasztság így saját hazájában elnyomottnak érzi magát és titkos szervezetek irányában keres kibontakozást. Alig jelenik meg Szkoropadzki bejelentése, a központi tanács egykori miniszterei, Vinnicsenko és Petljura közlése híres kiáltványukat, melyben a népi direktórium visszaállítását ígérik.

Szkoropadzki és Petljura kezdettől ellenségek. A hetman a hatalom átvételekor letartóztatja az ukrán hadak népszerű főparancsnokát és később sincs szándékában kiengecszteni ellenfelét. Érthető, hogy Petljura, akit népi politikáján kívül személyi hiúsága is tüzel, megszervezi a szo-

²³⁹ Balogh-Beéry László: Az ukrán kérdés, Budapest, 1939 19.1.

ciálista ízű direktóriumot, mely Bonkáló szerint, a németek elvonulása után²⁴⁰ a népnek sem volt inyére. 1918 december közepén Petljura elfoglalja Kievet, Szkoropadzski Lengyelországba menekül. A direktórium 1919 teléig tartotta magát, közben a vörös hadsereg február elején Kievig nyomul, sőt a fővárost is megszállja. Ettől kezdve Ukrajna a vérengzések földje lett. Elkezdődnek a hirhedt pogromok, a bolsevik kizsákmányolás, egyes vidékek egymás ellen folytatott harca. A magántulajdon alapján álló ukrán paraszt küzdelme ez az elnyomó vörös uralommal, melyet egydőre megszakít Petljura ellenoffenzívája. Az ukrán hadsereg 1919 augusztus végén már Kievet is elfoglalja, amikor a nyugati hatalmak által támogatott Denikin, cári orosz generális, ahelyett, hogy segítségére lenne, kizsorítja Petljura csapatait az ukrán fővárosból.

Denikin és az ukrán fővezér között áthidalhatatlan ellentét van. Denikin az intéger cári birodalom híve, Petljura önálló Ukrán-Köztársaságot akar. Mialatt hadseregeik két ellentétes nacionalizmus gyűlöletével egymást gyilkolják, 1919 december 16-án a vörösök Kievben teremnek.

Milyen volt a Denikin korszak? Bonkáló tárgyilagos szemtanuk alapján mondja: „rettenetes volt Denikin rövid uralma, borzalmasabb, mint Attiláé, vagy Dzsingisz káné”.²⁴¹

Petljura utolsó kísérletet tesz. Összefog a felszabadult Lengyelország zseniális vezérével, Pilsudszkival. 1920

²⁴⁰ 1918 októberében, a nyugati front összeomlásakor az ukránai német haderőt visszarendelik.

²⁴¹ Bonkáló: Az ukrán mozgalom története, Budapest, 1922. 179. l.

májusában a lengyel-ukrán seregek Kiev alatt vannak és ekkor lezajlik a világpolitika egyik legcsúfosabb komédiája. A megszorított Szovjet nemzeti ügynek nyilvánítja a fehér Bruszilov kezdeményezésére, Ukrajna „felszabadítását” és Bruszilov tábornok felhívása nyomán a cári orosz hadsereg egykori tisztjei rendkívüli számban fognak össze a vörösökkel, akiket ekkor délről Wrangel szorongat.

A Pilsudszki-offenzíva idején köti meg Petljura a híres lengyel-ukrán egyezményt, mely szerint, ha a lengyel hadak segítségével felszabadítják az orosz uralom alatt levő Ukrajnát, úgy Petljura lemond a galíciai ukránságról.

A lengyel-ukrán hadak útja nem vált be. Már 1920 június végén lengyel területen folyik a harc és Varsó közelébe kerül át a hadszíntér. Ekkor angol közvetítéssel Rigában orosz-lengyel tárgyalások indulnak, melyen a Szovjet nem ismeri el az ukrán nemzeti kormányt és annak kiküldöttét, a később jelentős szerepet játszó Livicki Andrást nem fogadja el tárgyaló félül.

Petljura megindítja a végső harcot. 1920 novemberében ismét Kiev felé menetel az ukrán brigád, de a játszmat már Wrangel elveszti, akinek csapatait a vörösök október végén megsemmisítették. Wrangel serege maradványaival Ukrajnába siet s ott Petljurát meg akarja fosztani vezérszerepétől. A fehérorosz és ukrán csapatok újra egymást gyilkolják és közben, 1920 decemberéig mindkettőt szétszórja a vörös milícia.

A „független ukrán köztársaság” Moszkva kreatúrája, csak papíron létezik. A közállapotok hasonlóak a Denikin korszakhoz, azzal a különbséggel, hogy most Lenin parancsára gyilkolják az ukránok ezreit. Bonkáló²⁴² bejelenti,

²⁴² Bonkáló: Az ukrán mozgalom története, 211. l.

hogy 1921 első hónapjaiban Ukrajna területén még 29 felkelő különítmény áll.

1922-től az ukrán mozgalom „föld alá” megy. Európa minden jelentős pontján megalakulnak az ukrán politikai szervezetek, melyek különböző módon, legtöbbször illegális eszközökkel kísérelik Európa előtt igazolni az ukrán függetlenség jogait. Megkíséreljük felvázolni ezeknek a szervezeteknek európai elhelyezkedését.

Petljura, az ukrán szabadságharc hőse, a lengyel-ukrán megegyezés alapján áll, tehát a galíciai ukránságról lemondva, a mai Szovjet-Ukrajna területén kívánja létrehívni az önálló ukrán államot.

Konovalec ezredes, Petljura lengyel-ukrán megegyezését érvénytelennek mondja és az ukrán vezér etatizmussával szemben integrálist must hirdet az „egységes és oszthatatlan Ukrajna” elv alapján.

Szkoropadzski, volt ukrán hetman, a felszabadítandó fehérórosz birodalomban területi autonómiát kíván biztosítani az ukrán nemzetnek.

Ezen a három nagy politikai csoporton kívül számtalan kisebb titkos alakulat működik, mely Keleteurópa ukrán tájait állandóan nyugtalanítja.

Petljura az elvesztett szabadságharc után Varsóba vonult vissza és itt alakította meg a keletukrán területek emigráns kormányát, melynek első elnöke lett. 1926-ig az ő vezetése mellett rendszeres politikai propaganda folyt a szovjet-elnyomatás alatt levő ukrán területek felszabadítása érdekében. 1926-ban, párizsi tartózkodása idején ismeretlen szovjetügynök golyója oltotta ki életét. Halála után hűséges munkatársa, Livicky András lett a névlegesen működő varsói emigráns ukrán kormány köztársasági

elnöke. A kormány miniszterelnöke és a párizsi szervezet vezetője: Prokopovics, külügyminisztere: Choulgin, majd, mikor ez az abeszín ügyben kompromittálja magát, Smal-Stocki varsói külügyi előadó lett.

A Petljura-mozgalom kebelében alakult ki 1926 körül az ú. n. Promethe-csoport, melynek Helsinkiben, Tallinban, Istanbulban és Szófiában vannak kirendeltségei. Ez egyesíti a Livicky-féle ukrán szervezeteket és állandó összeköttetést tart fenn a kaukázusi, turkesztáni, karéliei tatár, jakut, örmény és kozák népcsoportok vezetőivel.

A Promethe-csoport célja a nemzetiségi kérdés kiélelésével, a szovjet közigazgatás belső bomlasztása és a népi önrendelkezési jog propagálása, a születendő ukrán állam jegyében.

Ezzel az európai szempontból föltétlenül helyes iránnyal áll szemben Konovalec ezredes gárdája. Konovalec a lengyelországi ukránokból indult ki Nagyukrajna megteremtésére, mely szerinte a Kaukázustól a nyugatgalíciai ukrán nyelvterület határáig tart és délnyugati részén magában foglalja a kárpátalji ruszin sávot, melyet 1938 szeptemberében az amerikai pánukrán kongresszus már a független ukrán állam létalapjának nevez.

A Konovalec-csoport tartja fenn az UNDO (Ukrán nemzeti demokrata organizáció) és az UVO (Ukrán harci alakulatok) című szervezeteket. Az utóbbi katonai jellegű illegális terrorcsapatokat képzett ki, melyeknek kárpátalji területre szívárgó osztagai Szics-gárda néven valóságos önkényuralmat teremtettek Kárpátalján, ahol parancsnokuk Vladimir Jaryj hadnagy, személyesen felügyelt az első csapatok kiképzésére.

A Konovalec-csoportnak szerte a világon óramű pontossággal dolgozó szervezetei vannak. Vezetése alatt áll a

londoni ukrán iroda is, mely kéthetenként hivatalos jelentéseket ad ki az összukránság helyzetéről. Különösen erős Konovalecék amerikai szerve, az ODWU (Ukrajna újjászületésének szervezete).

1929-ben Konovalec illegális csoportjai Galiciában nyílt ellenállást kíséreltek meg, tervük azonban megghiúsult. Azóta a mozgalom kizárólagosan külpolitikai és gazdasági propagandát folytat, ez utóbbit a galíciai ukrán községi szövetkezeteken keresztül, melyek az ukrán nemzeti mozgalmak központjaivá lettek. Konovalec 1938-ban Rotterdamban ismeretlen merénylő áldozata lett. Utódja, Melnik ezredes, az általa kijelölt irányban folytatja a mozgalom vezetését.

Szkoropadszki tudományos jellegű intézetet alapított Berlinben „Ukrainisches Wissenschaftliches Institut” néven, a fehérorosz-ukrán föderációs irány szellemében.

Említésre méltó, hogy Kanadában Szkoropadszki, Braziliában Konovalec, Japánban Livicky, Romániában pedig Wladimir nagyherceg, a Londonban élő ukrán trónkövetelő megbízottai működnek.

Az ú. n. „kárpatukrán” mozgalmat részben a Konovalec csoport, részben annak amerikai alakulatai támogatják és szervezték meg. Ennek a négyhónapos kárpatalji ukrán kísérletnek szálai jelentéktelennek látszó vallás- és kulturpolitikai tényekre is visszanyúlnak. Levicky Koszt²⁴³ szerint, amikor 1816-ban felállítják az eperjesi görögkatolikus püspökséget, ennek keretében már az ukrán gondolat hívei is szóhoz jutnak. 1837-ben Budapesten ukrán Almanachot nyomtat az egyetemi nyomda

²⁴³ L. K.: Hogy harcolt a kárpataljai ukránság, Dilo (Lemberg) 1939 I. 24.

(Ruszalka Dnyestrovalja), melyet lázító tartalma miatt a lembergi hatóságok át sem engedtek a Kárpátokon túlra. Dobránszky Adolf a kiegyezés után állandó öszszeköttetést tart fenn a galíciai ukrán körökkel, Levicky szerint oroszosító szándékkal. Az ukrán Proszvita a század fordulón elárasztja diákjaival és könyveivel a Ruténföldet és 1914-ben, Szicsovi Strilci (Céllövők Társasága) néven zárt katonai alakulat harcol a Kárpátokban az oroszok ellen. A világháború alatt, 1915 decemberében, ukrán küldöttség keresi fel Tisza Istvánt, aki Stripszky Hiador szerkesztésében engedélyezi az Ukrajna című magyar nyelven megjelenő folyóirat kiadását.

1918 október 19-én, a lembergi nagygyűlés elhatározza Kárpátaljának a nyugatukrán területekhez való csatolását, melyeknek sorsáról nyolc évvel később, 1926 szeptemberében Petruszevics Eugén dr. a genfi ukrán nemzeti tanács elnöke számol be, a Népszövetséghez intézett emlékiratában.²⁴⁴

Az említett adatoknál sokkal jelentősebb Szeptickij lembergi görögkatolikus metropolita működése, aki a kárpátalji ukránofilek mozgalmának első tényleges támogatója volt. Szeptickijt 1899-ben avatták sztanislavovi róm. kath. püspökké, de röviddel ezután görögkatolikus és egyházterületén az ukrán szellemi mozgalmak első mecénása lett. Amikor 1901-ben Tóth Elek kiadta „Hol kell keresni az igazságot?” című magyarellenes vallási röplapját, Szeptickij elsőnek válaszol Tóthnak, majd kiutazik Amerikába, ahol sorra átszervezi az ukrán szellemű görögkatolikus egyház-községeket. Hazatérőben Bukovinában jár, majd

²⁴⁴ Les territoires Ouest-Ukrainiens sous l'Occupation étrangère, présenté par le président du conseil national Ukrainien, Genève 1926.

lemergi felszentelése alkalmával azt az új szokást vezeti be, hogy az eperjesi és ungvári püspököket is meghívja a szertartáshoz.

Szeptickij állandó levelezésben állott a munkácskőnyéki bazilita kolostor főnökével és az általa irányított lemergi szemináriumban számos ukrán érzelmű ruszin teológust nevelt, akik ismételt „tanulmányutakat” tettek Kárpátalján. A lemergi ukrán sajtó²⁴⁵ említi, hogy Nyáradi, a Volosin uralom hirhedt ukrán püspöke, is ennek a szemináriumnak hallgatója volt.

A felsorolt szórványos adatok önmagukban nem sokat mondanak. Ténylegesen a kárpátalji ukránizmusnak sem politikai, sem szellemi előzményei nincsenek, mert ilyenek még az engedékeny magyar valláspolitiká mellett sem szivárogtak le Kárpátaljára. A görögkeleti egyházi propaganda pedig kimondottan nagyorosz jellegű volt. *Ezért megállapítható, hogy a huszti tanács 1918. év őszén hozott emlékezetes ukrán határozata előtt semilyen ukrán irányzat és szellemi csoport nem működött Kárpátalja földjén.*

Brascsjkó Gyula kísérlete 1918 őszén csődöt mondott és 1926-ig a charkowi szovjet-kongresszusig a csehszlovák rezsim sem vesz tudomást, par excellence ukrán politikáról. 1926 után — nyilván szovjet-sugalmazásra, — az emigráns orosz körökkel szemben az ukrán jövevényeket pártfogolja Prága, azzal a céllal, hogy ezek elvi álláspontjukat feladva, intenzív ukrán propaganda révén a cseh-orosz közeledés távolabbi céljait szolgálják.

²⁴⁵ Olesznickij: Szeptickij metropolita és Kárpátalja, Dilo, 1939 I. 11—12.

Volosin másfél évtizeden keresztül magánosan képviseli a kárpátaljai ukrán gondolatot a prágai parlamentben. Az általa szervezett, nagyrészt értelmiségi mozgalom abban különbözik minden más ukrán területi mozgalomtól, hogy Volosin és kis tábora olyan Kárpát-Ukrajnáról álmodik, mely mint föderatív vagy független állam meg tudna állani az európai politika sodrában. A volt kárpátukrán miniszterelnök tehát nem fogadja el teljes mértékben Konovalec nagyukrán szemléletét, hanem ezt a kárpáti ruszinságon belül képzei el, annak ellenére, hogy pártja a négy parlamenti választáson egy alkalommal sem kap nyolcezer szavazatnál többet. A volosini kárpátukrán állameszme ezért volt életképtelen már születése pillanatában. Nem támaszkodott tömegekre, de megelégedett pár ezer bevándorolt értelmiséggel és nem számított a Kárpátokon túli ukránság beavatkozására sem. Volosin kétségtelenül túldimenzionálta azt az ellenzéki szerepet, amely néki osztályrészül jutott. Az ungvári tanítóképző, a „Proszvita”,²⁴⁶ az ukrán sajtó kis tábora és a huszti ukránbarátok köre együttesen sem bírták el azt a tehertételt, amit a volosini kísérlet a megvalósulás küszöbén jelentett. Gazdaságilag pedig a fára és sóra épült huszti potemkiáda fenntartása képtelenség lett volna, mert a szállítani se hová nem tudó kisország költségvetését csak ideig-óráig lehetett külföldi anyagi támogatásra építeni.²⁴⁷

Volosin államkísérletét a közvetlen érdekelteken kívül három helyen kísérték rendkívüli figyelemmel. A lem-

²⁴⁶ A kárpátaljai ukrán közművelődési egyesület hivatalos neve. 1938-ban 70 ilyen ukrán kultúregylet működik a kárpátaljai rutén nyelvterületen.

²⁴⁷ Volosint főleg Lemberg, a kanadai és amerikai ukránság támogatta.

bergi ukrán sajtó, a Dilo és köre mindvégig az ukrán nemzeti küzdelem előharcosának mondotta Volosin Ruszínföldjét, ahonnan keleteurópai „hódító” útjára indul az ukrán állameszme. Az amerikai ukránság az 1938 szept. 4-én tartott new-yorki nagygyűlésén már 750.000 csehszlovákiai ukránról beszél és Konovalc emlékére fogadja,²⁴⁸ hogy a saint-germaini szerződés értelmében megígért „kárpátukrán” autonómiát minden erejével támogatni fogja.

A beígért támogatás 1939 februárjában tettekben is megnyilvánult. Az amerikai és kanadai ukránok a Vörös-kereszt útján 400.000 ruhát küldenek és 5,000.000 dollár kölcsönt biztosítanak Volosin Kárpátukrajnájának.²⁴⁹

A amerikai ukránok szeptemberi nyilatkozatára az északamerikai rutének hivatalos szerve, az északamerikai kárpátorosz únió válaszolt.²⁵⁰ A homesteadi nagytanács rendeletéből a világ ruszinságához intézett emlékirat 1938 december elején kijelenti, hogy Volosin kinevezését a világ ruszinsága nem ismeri el és „a csehszlovák kormány-nak ilyen erőszakos tevékenysége világosan mutatja, hogy a már elismert autonómia valóságban nem létezik, az új csehszlovák-volosin típusú politika pedig a kárpátorosz nép nemzeti élete ellen való támadásnak számít”. Az emlékirat bejelenti, hogy az ukránokat és ruténeket nemzeti felfogás,

²⁴⁸ Evhen Konovalc ezredest, mint ismeretes, 1938 május 23-án GPU terrorista ölte meg Rotterdamban. Emlékére Ukrajna függetlenségének 20. évfordulóján az amerikai ukránság nagyszabású emlékünnepepélyt rendezett, melynek határozatait Walter Bukata adta közre The Ukrainian Cause (New-York 1938, 23. l.) című füzetében.

²⁴⁹ Dilo 1939 II. 5.

²⁵⁰ Memorandum of Carpatho-Russian Union, North Amerika 2 l., A memorandumot John Popp, az unió elnöke és Dr. A. M. Smor, az unió főtitkára jegyezték.

öntudat, nyelv és hagyományok választják el egymástól és a jelenlegi helyzet megszüntetése érdekében az amerikai ruszinok alábbi követeléseiket terjesztik az illetékesek elé:

- 1. A Poprád, Hernád és Tisza folyók közötti területen biztosítsák a kárpátorosz nép szabad önrendelkezési jogát;*
- 2. Az Amerikai Kárpátorosz Unió legmesszebbmenően támogatja Kárpátaljának autonóm keretben való csatlakozását Magyarországhoz.*
- 3. Az amerikai ruszinság nevében tiltakoznak, hogy a kárpátalji területet ukrán célokra felhasználják, mert az ukránok — mondja az emlékirat, — „nemzetünk ellenségei, a mi népünk sohasem volt és nem is óhajt ukrán lenni”.*
- 4. Végül a kárpátalji nép kiszabadítását követelik jelenlegi tragikus helyzetéből.*

Az amerikai ruszinok megkésett emlékirata élesen megvilágítja azt a nagyarányú küzdelmet, mely ezidőtájt a ruszin és ukrán irányzat között, az Egyesült Államok területén lezajlott. Történelmi nyilatkozat ez a memorandum, mert a független amerikai ruszinok nyilatkoznak benne, ugyanazok, akik 20 évvel ezelőtt Csehszlovákia kezére játszották Kárpátalját. Amikor tehát az amerikai kárpátorosz unio Magyarországot jelöli meg a ruszin jövőző zálogául, ez a nyilatkozat 1938 decemberében a kárpátalji ruszin nemzet történelmi állásfoglalásának számít.

A leMBERGI ukrán központon és az amerikai ukránságon kívül hathatósan képviseli Volosinékat a londoni uk-

rán szervezetek irodája is, mely 1938 ősztől kiadott kétheti sajtójelentéseiben „Kárpátukrajnát” állítja a világ ukrán mozgalmainak előterébe.

A „III. Ukrajna” elé Volosin uralomrajutása után olyan súlyos gazdasági, vallási, közigazgatási, kulturális és kisebbségi problémák tornyosultak, melyekkel a „kárpátukrán” kormány negyedéves uralma alatt nem tudott megbirkózni. Ha ezeket a kérdéseket közelebbről megvizsgáljuk, önkéntelenül is arra a megállapításra kell jutnunk, hogy az ukrán önkényuralom, minden külső behatás nélkül sem tarthatta volna magát néhány hétnél tovább.

Volosin Kárpátukrajnáját eleve halálra ítélte a ruszinszkói gazdasági helyzet. A bécsi döntés után megmaradó Kárpátalja legjobb számítás szerint is 80 százalékban mezőgazdasági termékek behozatalára szorult. Honnan szerezze be ezt a szükségletet? — ez volt Volosin egyik legsúlyosabb gondja. Magyarországgal, az egyre növekvő politikai feszültség miatt minden összeköttetés megszakadt, Lengyelország ugyanez okból nem szállít, Szlovákia 1938 november 2-ika után önmagát sem képes megfelelően ellátni. Ilyen körülmények között egyedül Románia jöhetett számításba. A londoni ukrán iroda karácsonyi jelentéséből tudjuk, hogy december második felében 40 vagon kukorica érkezett innen Kárpátaljára, de ezen a sokat emlegetett szállítmányon kívül egyetlen jelentősebb import-tételről sem tudunk. A tarthatatlan helyzet következménye a nyomornak olyan mérhetetlen foka lett, amit a dunai élestarban lakók el sem tudnak képzelni. 1939 februárjában ugyan felállítják Huszton a Kiviteli és Behozatali Kamarát,²⁵¹ de ennek működéséről semmi adat nem maradt

²⁵¹ Dilo 1939 II. 7.

fenn. A kárpátalji hitelintézetek és szövetkezetek 1939 január 3-án tartottak először közgyűlést az új uralom alatt. A közgyűlés elnöke, Dr. Bacsinszky Ödön, szenátor, megállapította, hogy a terület 194 hitelintézetéből csak 144, 180 szövetkezetéből 109 maradt meg, melyek csak lassan kapcsolódnak a megváltozott gazdasági vérkeringésbe. Azaz helyesebben úgy a hitelintézetek, mint az áruszövetkezetek tőke, hitel, vállalkozási kedv és áru hiányában szüneteltetik működésüket, aminek következtében Kárpátalján a Volosin-uralom alatt minden kereskedelmi tevékenység megszűnt.

Nem ennyire életbevágó, de a „kárpátukrán” rendszer konszolidálása érdekében ép ily elsőrangú probléma volt a vallási kérdés, mely Volosinnak szintén sok gondot okozott. Kárpátalja valláspolitikai fejlődésében kimutattuk annak a párviadalnak jelentőségét, mely ezen a területen évszázadok óta tart a görögkatolikus és görögkeleti egyházak között. Az ortodoxia újjászületése Csehszlovákia megalakulásával kezdődött. A cseh uralom a nemzethű görögkatolikus klérussal szemben minden esetben segédkezet nyújtott a pravoszláviának, mely 1938-ban már közel 100.000 hívőt mutat ki Csehszlovákia területén. Az ukrán politikának viszont nem áll érdekében a keleti egyházat erősíteni a görögkatolikusokkal szemben. Nemcsak azért, mert a kárpátukrán kísérlet egyes vezetői, mint Volosin és Nyáradi a görögkatolikus klérushoz tartoznak, hanem mert Volosinék is belájták, hogy a keleti egyház kizárólag a nagy orosz eszmék szolgálatában áll, melyek merőben ellentétesek az ukrán irányzattal. Ezért a kárpátukrán egyházpolitika — ha ideje lett volna — minden eszközzel megkísérli az elmagyarosodott görögkatolikus klérus visszaszlávosítását,

illetve elukránosítását. Erre vall, hogy Volosin paptársai²⁵² 1939 január végén elhatározzák az ukrán vallási propaganda megindítását. Volosin személyi titkára, Rodács összehívott Husztra harminc ukránérzelmű görögkatolikus papot, akik ezen az ad hoc gyűlésen kimondották, hogy a görögkatolikus papság bekapcsolódik az ukrán szellemi, vallási és gazdasági munkaszolgálatba, melyet az ukrán görögkatolikus lelkészek társasága a Tuks (Tovaristva ukrainski katolicki sviascsenikov) készít elő. Ezzel kapcsolatban a Dilo úgy értesül, hogy az ukrán görögkatolikusok mozgalmát Nyáradai püspök személyesen irányítja.²⁵³ Erről a Nyáradiról megjegyezzük, hogy a Volosin-féle „kárpatukrán” elgondolás egyik legfanatikusabb híve volt, amit előbb már azzal is indokoltunk, hogy egyházi műveltségét az ukránérzelmű lemergi metropolitától, Szep-tickijtől nyerte. Nyáradai a klérus elukránosítását januári propagandakörútján kezdte el. 1939 január harmadika és tizenötödike között az összes jelentős egyházi központokat bejárta. Mindenütt erős ukrán politikai propagandát fejt ki, Nagyszőlősen például rábirja a görögkatolikus lelkészt, hogy az kozák leszármazottnak vallja magát a nép előtt.²⁵⁴ Mivel november 2-ika után a görögkatolikus teológusoknak nincs egyházi főiskolájuk. Nyáradai intézkedik, hogy a kárpátalji egyházmegye kispapjai ezentúl Olmützben folytassák tanulmányaikat, ahol Kalinec Miron ukrán rektor vezetése alatt külön szemináriumot állítottak fel számukra. Nyáradai február közepén elhatározza, hogy fel-

²⁵² Pohiul, Pohoriljak, Popovics Dimitro, Szilágyi és Szokolovics.

²⁵³ L. Dilo 1939 I. 29.

²⁵⁴ Dilo 1939 II. 3.

keresi a hazájuktól többszáz kilométerre tanuló ukrán kispapokat, de a bekövetkezett politikai események túl-
lépnek tervén és az olműtzi szeminárium kispapjai már-
cius végére visszatérnek Ungvárra. A felsorolt tények
bizonyítják, hogy Nyáradai gyökeres átalakulásra akarta
birni a magyar életformához leghűbb réteget, a kárpátalji
görögkatolikus klérust. Szándéka így nem kevésbé vesze-
delmes, mint a szocialista érzelmű Révájé, aki közigazga-
tási és kulturális téren igyekezett erőszakos eszközeivel
helyet teremteni a „kárpát ukrán” érdekeknek.

A Volosin uralom alatti Kárpátalján konszolidált pol-
gári közigazgatásról beszélni képtelenség, de éppúgy hiány-
zottak a legszükségesebb törvényhatósági keretek is, me-
lyekkel a közállapotok békés fenntartását biztosítani lehe-
tett volna. Volosin helyzetét kétségtelenül megnehezítette
az a körülmény, hogy 13.000 cseh tisztviselővel kellett
számolnia, akik érezve közeli elbocsátásukat vagy áthelye-
zésüket, a huszti kormány minden rendelkezését szabotál-
ták. Január 1-ig 10.000 cseh tisztviselő hagyta el Kárpát-
alját és nyomukban megindul a hátramaradottak átszivár-
gása Kelet-szlovákiába.

A helyzetet Prchala tábornok váratlan kinevezése
végsőkig kiélezte. 1939. évi január hó 21-én olyan súlyos
zavargások rázzák a kis országot, hogy Réváj minisz-
ter, miután Prágában ismételten hiába interveniál, a
következő bejelentést küldi Ribbentropnak: „Prchala
miniszterre való kinevezése elleni tiltakozásunkat Prága
nem vette tudomásul. A mi tiltakozásunk ellenére
Hácha köztársasági elnök Prchala generális esküjét elfo-
gadta. Huszton a feszültség nagy. A lakosság el van kese-
redve. A cseh hivatalnokok és a pénzügyi alkalmazottak
sztrájkjal fenyegetőznek. A cseh katonai hatóságok minden

közlekedést leállítottak, a lakosság elnyomása nagy nehézségeket támaszthat. Ha Prchala Huszton elfoglalná hivatalát, a helyzet katasztrofális lehet. Úgy érzem kötelességem minderről a külügyminiszter urat értesíteni. Prágában még hivatalos információkat is elkobozzák”.²⁵⁵

A közigazgatási és politikai kérdéseket a lakosság „arányszámának” megfelelően kívánta rendezni Volosin. Az a statisztika viszont, amit a prágai állami statisztikai hivatal nyomán a helyi ukrán sajtó közzétett példátlan meghamisítása a területi erőviszonyoknak. A népességi megoszlás a megmaradt Ruszinföldön 1939 februárjában így fest az ukránok szerint:

*Kárpátalja területén él.*²⁵⁶

<i>Ukrán</i>	<i>413.481</i>	<i>(75.9%)</i>
<i>Zsidó</i>	<i>65.828</i>	<i>(12.1%)</i>
<i>Magyar</i>	<i>25.894</i>	<i>(4.8%)</i>
<i>Cseh és szlovák</i>	<i>17.945</i>	<i>(3.2%)</i>
<i>Német</i>	<i>8.715</i>	<i>(1.6%)</i>
<i>Román</i>	<i>13.268</i>	<i>(2.44%)</i>

1938 karácsonyán a kárpátukrán belügyminiszter bejelenti az új közigazgatási tervezetet, mely szerint 16 kerületre oszlik az ország, melyek élén egy-egy kerületi adminisztrátor fog állani. A kerületek népessége nem lehet kevesebb 30.000 léleknél. Ugyanez a tervezet ismerteti a cseh-szlovák állammal közös közigazgatási testületeket. A

²⁵⁶ Ukrainian Bureau, London 1938 dec. 24.

²⁵⁵ Dilo 1939 I. 22. számában egész terjedelmében közli a történelmi táviratot.

bejelentés szerint a külügyminisztérium, honvédelmi és pénzügyminisztérium közös, a brünni legfelsőbb bíróságnak külön ukrán bizottsága lesz és a közös hadseregen kívül a huszti kormány jogosult belpolitikai célokra területi miliciát szervezni. Így került sor a hirhedt Szics-gárda létrehívására. Mielőtt ezt ismertetnők, felvázoljuk Kárpátalja ezidőszerinti közigazgatását, illetőleg azokat a hiányokat, amelyek következtében Volosin „Harmadik Ukrajnában” állandó törvényenkívüliség uralkodott. 1938 december 17-én felállítják a huszti főkapitányságot, január elejétől hat helyen létesítenek belső rendőrségi szervezeteket és nyolc határőrséget. Összesen, tehát a határőrséget is beleszámítva, 15 helyen van ú. n. hatósági rendtartás, az ország többi területén féktelen anarchia ütötte fel fejét, amit a Szicsiek beszerzése teljesen elmérgesít.

A Szicsnek,²⁵⁷ azaz az ukrán nemzeti gárdának 1939 január elején már több ezer tagja van. A Szics-gárdisták egyenruhában járnak és fegyverhasználati engedélyük van. Osztagok szerint vannak beosztva és másfél hónap alatt annyira megnő a számuk, hogy amikor február 19-én Huszton országos gyűlést tart a szervezet, már tízezer Szicsgárdista vonul fel. Ezen a demonstráción megjelent Kurmanovics Viktor tábornok, az egykori keletgaliciai ukrán hadtest főparancsnoka is. Az Egyesült Államokban megjelenő Amerika című lap a következő napon közli, hogy Volosin meghívta Kárpátaljára az emigráns kozákokat, hogy szervezzék meg a kárpátalji hadsereg alakulatait. Ugyanekkor Petljura volt ezredese, Szucsko Román különleges megbízatással New-Yorkból Husztra igyekszik, mi-

²⁵⁷ Teljes neve Kárpátszka Szics. (Kárpáti lövészegylet).

előtt azonban elérné új állomáshelyét, már összedőlt az ukrán kártyavár.

A politikai élet a választásokkal indult meg. Az ukrán parlamenti választások február 12-én zajlottak le s erre a kárpátalji nemzeti tanács egyetlen listát engedélyezett, az Uno (Ukrán nemzeti organizáció) listáját. Volosin lapja (Nová Szvoboda) január 28-án bejelenti, hogy a választásokon 32 mandátum kerül betöltésre, tehát átlag 20.000 szavazatra esik egy képviselő. A huszti parlament képviselői csak ülésenként kapnak illetéket, egyébként önzetlenül kötelesek ellátni tisztjuket.

A választások előestéjén Révaj miniszter rádióbeszédet intézett Kárpátaljához, melyben bejelentette, hogy ezentúl csak egy párt és egy vezér (Volosin) lesz Kárpát-Ukrajna földjén. A londoni ukrán iroda február 15-én közli Európa legnagyobb választási visszaélésének eredményét, mely szerint a kárpátukrán népszavazás 92—95%-ban Volosin javára dönt s ahol a szavazatok száma meghaladta a 95%-ot, fehér zászló díszíti a templomtornyokat. A huszti országgyűlésnek március 9-én kellett volna először összeülnie. A belső forrongás ekkor már olyan nagy, hogy a huszti „parlament” megnyitását néhány nappal későbbre teszik s így a kárpátalji ukrán képviselők, számszerint harminc ukrán, egy román és egy német nem gyűltek soha egybe.²⁵⁸

Január 27-én Prchala bejelenti távozását s ezzel néhány hétre, azaz február végéig kissé lecsillapodtak a kedélyek. Ebben a rövid időközben akarta Volosin rendezni

²⁵⁸ A huszti parlament megnyitására a Dilo február 26-i száma szerint külön ukrán pénzerméket akart forgalomba bocsájtani a Volosin-kormány. A pénzegységek 50 sahi, 1, 3, 5 és 10 hrivni lettek volna, milyen értékben, nem tudjuk.

Kárpátalja ukrán közoktatási ügyeit. Az Ungvár, Beregszász és Munkácsról átköltözött gimnáziumoknak Huszton, Nagyszöllősön és Szolyván biztosított helyet, majd az ukránnyelvű népoktatás számára kidolgozott egy különleges tanítási rendet, melynek életbeléptetését már megakadályozta a történelem.

Az ukrán sajtóra nagy gondot fordított Volosin. Január végén megjelenik a kárpátukrán kormány felhivatalos lapja, a Nová Svoboda,²⁵⁹ ezenkívül még egy hetilapot és Karpato-ukrainska Svoboda²⁶⁰ címen Prágában ukránnyelvű havi folyóiratot adtak ki 1939 január közepétől. Február tizenötödike körül a Nova Scena²⁶¹ című huszti ukrán színház is elkezdte működését.

Utoljára hagytuk a Volosin-kormány kisebbségi harcait a szlovák kormánnyal a nyugati ruszin (szerintük ukrán) nyelvterületért. A Dilo január 4-én „népszámlálási csalásnak” mondja a szlovák népszámlálás eredményét és bejelenti, hogy a „kárpátukrán” kormány soha sem fog beleegyezni a kelet-szlovákiai nyelvterület elszakításába. Ez alkalomból a Dilo hét szlovák járást követel Eperjessel együtt visszacsatolni, mire Szidor a Szlovákban irredentizmusnak bélyegzi az ukrán követeléseket.

Töredékeket gyűjtöttünk az ukrán „Száznap” káoszából. A felsorolt jelenségek egyenként már érdektelenek, de összességükben — kivált, ha figyelembe vesszük az ukrán kísérlet titkos indítékait, ma is tanulságosak, figyelemzéstető és figyelemre méltóak. Sőt, ha kiemeljük a kárpátukrán kísérletet a ruszin keretből, aktualitásuk ver-

²⁵⁹ Uj Szabadság.

²⁶⁰ Kárpát-ukrán Szabadság.

²⁶¹ Uj színpad

senyre kél az európai színjáték nyitott kérdéseivel, melyektől élesen megkülönbözteti a véres misztikum, mely emberöltők óta kíséri a nagy ukrán drámát.

II. Ukrajnáról röviden ez a véleményünk:

Európa legváltóságosabb hónapjaiban, a Keleteurópát minduntalan kirobbanással fenyegető nehézsorsú ukrán nemzet néhány elszármazott fia, nagyukrán álmok hajszolása közben — számára teljesen idegen területen — a sors különös szeszélyéből Potemkin-államot hozott létre. A változt körülmények megvilágították ennek az ingatag, külföldről élő államkísérletnek szerkezetét és kapcsolatait az Európát átfogó ukrán mozgalmakkal. Ez a kísérlet az ukrán nép százezreinek szemében Nagyukrajna első állomása lett volna. Akik így hitték Kaukázustól Nyugatgaliciáig, tévedtek. A nyomor szántotta kárpátalji földön idegennyelvű és szellemű népek féktelen elnyomására törekedett itt egy gondolat, melynek főcélja, hogy önmagát kiszabadítsa az elnyomatásból. Ez a körülmény kommentár nélkül is igazolja a kárpátalji kísérlet gyökértelenségét. A III. Ukrajnának nem itt és nem így kellett kísérleteznie, hanem az ukrán szabadság atyjának, Petljurának politikai végrendelete értelmében a vörös elnyomatás alatt szenvedő ukrán területeken, ahol bizton hisszük mi is, hogy kisarjad egyszer az ukrán szabadság virága.

A kárpátukrán kísérletet pedig elfelejtjük, mint utolsó megpróbáltatását a leghűségesebb népnek, mely a magyar szabadság napján tért meg rendeltetéséhez.